

OSMANLI'NIN ÜÇ HARFLİLERİ
HORTLAKLAR, HAYALETLER, CİNLER ARASINDA

MARINOS SARIYANNİS

ÇEVİREN
DÂRA ELHÜSEYİNİ

MARİNOS SARIYANNİS

1973 yılında Atina’da doğdu. Selanik Aristoteles Üniversitesi’nde Tarih ve Arkeoloji okudu ve 2005 yılında aynı üniversitede doktora eğitimini tamamladı. 2007 yılından bu yana Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü/FORTH’da araştırmacı olarak çalışmakta olup Osmanlı sosyal, kültürel ve entelektüel tarihi konusunda uzmanlaşmıştır. 2014-2015’te Yunanistan Araştırma ve Teknoloji Genel Sekreterliği’nin (NSRF 2007-2013) “Aristeia II” eylemi kapsamında “OTTPOL: Erken modern Osmanlı siyasi düşüncesinin tarihi: 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar” araştırma projesini yürüttü. 2018 yılından itibaren Avrupa Araştırma Konseyi (ERC Consolidator Grant) tarafından finanse edilen “GHOST – Osmanlı Doğaüstü Geleneğinin Coğrafyaları ve Tarihleri: Osmanlı Zihniyetinde Sihri, Muhteşemliği ve Garipliği Keşfetmek” projesini yönetmektedir. Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü/FORTH’un müdür yardımcısı ve Archivum Osmanlicum (Wiesbaden) ve Bulletin de Correspondance hellénique moderne et contemporain (Atina – Paris) yayın kurulu üyesidir. Turcica, Archivum Osmanlicum, International Journal of Turkish Studies, Journal of Economic and Social History of the Orient, Turkish Historical Review, Der Islam ve diğerleri gibi dergilerde elliden fazla makale ve bölüm yayınlanmıştır.

Başlıca eserleri: *The Horizons, Limits, and Taxonomies of Ottoman Knowledge* (2021), *A History of Ottoman Political Thought Up to the Early Nineteenth Century* (2018).

DÂRA ELHÜSEYİNİ

2002 yılları arasında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. Çeviri çalışmalarının yanı sıra “Toplum ve Kuram” ve “Kürt Tarihi” dergilerinde editörlük faaliyetleri yürütmüştür. Başlıca çevirileri: Behlül Özkan, *Türkiye’de Milli Vatanın İnşası* (*From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: Making of a National Homeland in Turkey*), Rodney Hilton, *Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, (henüz yayımlanmadı), William Foote Whyte, *Köşebaşı Toplumu* (*Street Corner Society*), Paul Willis, *İşçiliği Öğrenmek* (*Learning to Labour*), Jessica Harland-Jacobs, *Builders of the Empire: Freemason and British Imperialism, 1717-1927*, Christine M. Philliou, *Türkiye: Tarihe Muhalif Bir Geçmiş* (2022), Kristin Fabbe, *Devletin Müritleri* (2023).

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
I	
ÖLÜMDEN SONRA NE OLUR?	21
2	
HİKÂYELER VE RUHLARA YAPILAN ATIFLAR	32
3	
HAYALET VE HORTLAK HİKÂYELERİ	47
4	
EDEBİ ARAÇLAR, EĞLENCE VE ŞÜPHECİLİK	57
5	
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BÜYÜCÜLÜK, SİHİR VE CADI AVI (YA DA BUNLARIN YOKLUĞU)	64
6	
ÖLÜLER VE YAŞAYANLAR: TEOLOJİ VE GELENEK	76
SONUÇ	
DOĞAÜSTÜNE DAİR ANLAYIŞLAR	83
KAYNAKÇA	87
DİZİN	92

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda doğaüstü, büyü ve okültizme dair algılara karşı uzun soluklu ilgimin başlangıcı olan iki ayrı makalemden oluşan elinizdeki kitabı Türkçe olarak görmekten çok mutlu ve gururluyum. Bu iki makaleyi (“Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers: An Old Discussion Disinterred”, *Archivum Ottomanicum* 30 (2013), s. 191-216; “The Dead, the Spirits, and the Living: On Ottoman Ghost Stories”, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları* 44 (2015) [Çekirge Budu: Festschrift in Honor of Robert Dankoff], s. 373-390) sırasıyla 2013 ve 2015 yıllarında kaleme aldım ve o zamandan beri bu konulara dair bilimsel araştırmalarımı sürdürüyorum. Okuyucular bu araştırmalarımın sonuçlarını “GHOST: Geographies and Histories of the Ottoman Supernatural Tradition: Exploring Magic, the Marvelous, and the Strange in Ottoman Mentalities” isimli araştırma projesinin web sitesinde ve özellikle de çevrimiçi erişime açık olan *Aca'ib: Occasional Papers on the Ottoman Perceptions of the Supernatural* (<https://ghost.ims.forth.gr/publications/>) dergisinde bulabilirler.

Kitaptaki iki makale daha çok Osmanlılarda vampirlik ve hayalet hikâyeleri gibi ölümler diyarından bu dünyaya geri dönen ruhlarla ilgili geleneklerle ve hikâyelerle başa çıkma biçimlerini ele alıyor. Her iki makale de benzer ya da aynı kaynaklardan beslendikleri için, Cansu Aksoy makaleleri tek bir metinde birleştirmeyi önerdi ve takdire şayan bir başarıyla makalelerin konu ettiği vampirleri ve hayaletleri birbirine bağlayan bir anlatı çizgisi oluşturup, kusursuz

biçimde ilerleyen bir metin ortaya çıkardı. Kendisine ve çevirmen Dâra Elhüseyni'ye çalışmam üzerinde yaptıkları mükemmel iş için teşekkür etmek istiyorum. Özgün makalelerden farklı olarak sadece ilk dipnota bazı kaynaklar (aradan geçen zamanda çıkan ve konuyla oldukça ilgili olan kitaplar ve makaleler) ekledim. Umarım Türkiye'deki okuyucular da bu kısa kitaptan, benim bu konuları araştırmaktan ve yazmaktan aldığım kadar keyif alırlar.

MARINOS SARIYANNİS
RESMO, YUNANİSTAN, EKİM 2023

GİRİŞ

Hortlak hikâyeleri Osmanlı literatüründe oldukça ihmal edilmiş hatta üzerinde çalışılmamış bir türdür.¹ Osmanlı kaynaklarında kaydedilen az sayıdaki vampir vakası belirgin biçimde Balkan halk kültürüyle [*folklore*] ilişkilidir ve sınırlı da olsa belli bir görünürlük kazanmıştır. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nda ölü insanların yaşayanların

¹ Önsözde yazıldığı gibi, bu metin iki makalemin birleştirilmesi sonucudur: “Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers: An Old Discussion Disinterred”, *Archivum Ottomanicum* 30 (2013), s. 191-216; “The Dead, the Spirits, and the Living: On Ottoman Ghost Stories”, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları* 44 (2015) [Çekirge Budu: Festschrift in Honor of Robert Dankoff], s. 373-390. 2015'ten sonra tabii ki birçok yeni yayın, bu temalara daha fazla ışık tuttular. Bunların arasında bkz. Feray Coşkun, “Osmanlı coğrafya literatürü ve ‘Acâibü’l-mahlûkât janrı”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 33 (2019), s. 269-286; Antonio Fabris (haz.), *Tra quattro paradisi: esperienze, ideologie e riti relativi alla morte tra Oriente e Occidente* (Venice: Edizioni Ca' Foscari 2013); Cemal Kafadar, “‘Vampire Trouble Is More Serious Than the Mighty Plague’: The Emergence and Later Adventures of a New Species of Evildoers”, Alina Payne (haz.), *The Land between Two Seas: Art on the Move in the Mediterranean and the Black Sea 1300–1700* (Leiden: Brill 2022), s. 126-151; Salim Fikret Kırgı, *Osmanlı Vampirleri: Söylenceler, Etkileşimler, Tepkiler* (İstanbul: İletişim 2018); Alexander Mallett – Catherine Rider – Dionisius A. Agius (haz.), *Magic in Malta: Sellem Bin al-Sheikh Mansur and the Roman Inquisition, 1605* (Leiden: Brill 2022); Liana Saif – Francesca Leoni – Matthew Melvin-Koushki – Farouk Yahya (haz.), *Islamicate Occult Sciences in Theory and Practice* (Leiden: Brill 2020); Marinos Sariyannis, “*Ajā'ib ve gharā'ib*: Ottoman Collections of *Mirabilia* and Perceptions of the Supernatural”, *Der Islam* 92 (2015), s. 442-467; aynı yazar, *Perceptions ottomanes du surnaturel. Aspects de l'histoire intellectuelle d'une culture islamique à l'époque moderne* (Paris: Cerf 2019); Seçkin Sarpkaya – Mehmet Berk Yaltrık, *Türk kültüründe vampirler: oburlar, yalmavuzlar ve diğerleri* (Ankara: Karakum 2018).

önünde belirlediği ya da onlarla başka biçimde iletişim kurduğu diğer vakalar neredeyse hiç bilinmemektedir. Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda ölümden sonraki hayata dair tutumları ve folklorik inançların çelişkili yönlerinin ele alınma biçimlerini incelemeye çalışacağım.²

H-TÜRK internet sitesinin tartışma bölümünde, Ağustos 2002'de Osmanlı topraklarında büyücülük/cadılık/*cadu* [*witchcraft*] suçlamalarının ve daha genel olarak vampirler gibi doğüstü fenomenlerin varlığıyla ilgili canlı bir tartışma vardı.³ Tartışma bir yandan Osmanlı ve Balkan halk kültüründeki [*folklore*] büyücülük örneklerine, diğer yandan da çeşitli cadı avı biçimlerinin (doğüstü olaylarla ilgili olması gerekmeyen) sosyopolitik yönlerine odaklanıyordu. Bu bölümde ilk olarak bahsi geçen 2002 tarihli tartışmadan bazı önemli noktaları aktaracağım. Örneğin Selim Kuru şöyle demiştir:

Büyücülük, daha doğrusu gelecekte haber vermek ve/veya şifa vermek için doğüstü güçlerle iletişim kuran ve onlara danışan kişiler, Türkiye'de falcılık ve büyücülük isimleri altında yaygındı ve hâlâ da yaygındır. Fakat bu

² Osmanlı İmparatorluğu'nda ölüme karşı tutumları inceleyen öncü bir çalışma hiç şüphesiz şudur: Gilles Veinstein (ed.), *Les Ottomans et la mort: permanences et mutations* (Leiden-New York: Brill, 1996). Ortaçağ ve erken modern Avrupa üzerine bazı benzer çalışmaların bir derlemesi için: B. Gordon yw P. Marshall, (ed.), *The Place of the Dead. Death and Remembrance in Late Medieval and Early Modern Europe* (New York-Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

³ Tartışmaya erişmek için “Ottoman witchcraft” anahtar kelimesiyle <http://www.h-net.org/logsearch/> sitesinde arama yapınız (erişim tarihi: Ekim 2012). Tartışma konusuna şu akademisyenler katılmıştır: (6-12 Ağustos 2002): Walter Andrews, Nurhan Davutyan, Matthew Elliot, Boğaç Ergene, Carter V. Findley, Colin Imber, Peter M. Kreuter, Selim Kuru, Anat Lapidot-Firilla, Michael Meeker, Leslie Peirce, Andras Riedlmayer ve Diana Wright. Şubat 2008'de, *H-MEM* üyeleri arasında Ortaçağ İslam'ı üzerine de benzer bir tartışma yürütülmüştür. İlgili tartışmaya erişmek için <http://www.h-net.org/logsearch/> sitesinde “witchcraft in Islam” ve “sorcery in Islam” anahtar kelimeleriyle arama yapınız (erişim tarihi: Ekim 2012).

konularla ilgili literatür son derece sınırlıdır. Ve bu kişiler ille de cadı olarak görülmezler. Genellikle dinî otoriteler ve dinî seçkinler tarafından eleştirilmelerine rağmen, bu kişilerin hiçbir zaman cadı avına uğramamış [*persecuted*] olmaları bu durumun nedeni olmalıdır.

Acaibü'l-mahlukat literatürü cadı hikâyeleriyle ilgilidir ve minyatürlerde cadı tasvirleri vardır (. . .) buna karşılık literatürde bir büyücü ya da cadı avı olduğuna dair bir kayıta henüz rastlamadım. Ayrıca cinlerin ve cin tarafından ele geçirilmenin (cin tutmak, cinlenmek, cinnilere karışmak fiilleri bu tür “ele geçirilme” vakalarına atıfta bulunur) tarihi de şimdide dek yazılmamıştır.

. . . (ilgili literatürde) vampirler hiç yoktur ve ayrıca “korku hikâyeleri” daima mizahi bir damara sahiptir. . . .

Ayrıca, tüm eleştirilere rağmen, bazı Sufi tarikatları doğaüstü uygulamaları hiç çekinmeden teşvik etmiştir: Rüyalarda şeyhlerle karşılaşmak için meditasyon teknikleri geliştirilmiş, göz açıp kapayıncaya kadarki bir zamanda ve mekânda yolculuklar yapılmış, hatta padişahlar için bile astrolojik haritalar çizilmiştir ve tüm bunlar “Sünnî” âlimler tarafından en azından kabul edilebilir pratikler olarak kaydedilmiştir. Bu tür pratikler o kadar yaygın bir şekilde uygulanmıştır ki bu yaygınlık “cadılığın” katı ortodoks bir dinî tanımının yapılmasını engellemiş bile olabilir. Konuya dair aydınlatıcı bir söz dağarcığının bulunmaması ve uzmanlar tarafında yazılmış metinlerin eksikliği de bu türden bir eğilime işaret eder.

Tartışmaya katılan Andras Riedlmayer, Osmanlı edebiyatında, özellikle de Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde rastlanan cadılara, büyücülere ve *karakoncolos* (Yunanca καλικάντζαρος) gibi müphem yaratıklara dikkat çekerken, Leslie Peirce Batı büyücülüğüyle karşılaştırıldığında “Osmanlı büyücülüğünde ruhani boyutun benzer olmadığını, zira büyü yaptığından şüphelenilen kişilere yönelik suçlama-